

en note). Der er snarest tale om ordet 'bonde', der i hine tider betød fuldt retshabilt samfundsmedlem.

Udover i udgivelse og oversættelse er der som vanligt nedlagt en ganske imponerende lærdom i kommentarer og noter. Men også her kan pedanten finde noget at anfægte. I en note til nr. 30 i DRB bliver vi oplyst om, at bortgiftelsesretten for jorddroten over hans fæsteres døtre kendes »vistnok først fra 1385-87«. I det pågældende dokument afvises det, at en sådan skulle være gældende, og dokumentet er efter al rimelig sandsynlighed fra 1377 (jvf. Fortid og Nutid bd. 31 s. 40 ff).

Pedantens tungestvejende indvendinger gælder dog placeringen af de dokumenter, som bestemmes som værende »uægte«. I foreliggende sidste bind i første række findes der en afdeling med »uægte« breve 1183-1229, ligesom der findes en tilsvarende i sidste bind af anden række (bd. 12) – derimod ikke i sidste bind af tredje række. I bd. II,12 har man imidlertid anbragt de såkaldte Michaelisforfalskninger, skønt de 'ældste' af disse foregiver at vedrøre første rækkes periode. Derudover kan man også finde »uægte« breve i den almindelige brevrækkefølge (fx. bd. I,3 nr. 115) uden at sådanne er nævnt i afdelingen for »uægte« breve, ligesom der om-

vendt ikke findes henvisninger fra den almindelige kronologiske rækkefølge til de særskilt trykte »uægte« breve. Disse forhold gør det ikke let for læseren at holde styr på de »uægte« breve. Da det ydermere ikke altid lader sig fastslå med 100% sikkerhed om et brev er »uægte« havde den rigtigste løsning været at anbringe dem i den almindelige brevrækkefølge. Imidlertid har udgiverne af nærværende bind jo været bundet af tidligere foretagne dispositioner vedr. dette.

Dette bind og det sidste i anden række skal den omhyggelige læser dog under de fleste omstændigheder have fat i, da de også rummer rettelser og tilføjelser til de to rækker. Sådanne kan yderligere forventes i et særskilt supplementsbind til de tre første rækker.

Mere end noget andet er der grund til at ønske tillykke til os alle og især til dem, der har båret læsset. Et oplagt ønske er nu at få det hele overført til EDB, så man frit kan søge på ord, navne og ordforbindelser i de mere end 11.000 dokumenter eller rester af sådanne, vi nu har så flot tilgængelige. Dette kunne i hovedsagen afhjælpe savnet af et sagregister. Hvis vi også fik et sådant ville vi nærme os stærkt til det perfekte.

Anders Bøgh

NYERE TID

Knud J. V. Jespersen: *Danmarks historie bind 3. tiden 1648-1723*. Redigeret af Søren Mørch. (Gyldendal 1989). 376 s., 375 kr.

Endelig er det lykkedes udgiverne af Gyldendals Danmarkshistorie at få dækket hullet mellem 2. og 4. bind, idet Knud Jespersen med kort varsel har ta-

get over efter den tragisk tidligt afdøde Svend Ellehøj. Naturligvis skal man ikke anvende litterære kriterier på dette værk med dets udprægede håndbogs-karakter; men alt i alt har forfatteren skilt sig fra arbejdet med bravour. Som perioden i vid udstrækning anses for en overgangstid (fra adelsvælde til enevælde etc.), kommer et tema som »brud el-

ler kontinuitet« naturligvis til at spille en ikke helt ringe rolle, og her lykkes det gang på gang forfatteren at gennemspille enten-eller-temaet ved velvalgte, varierede, ja lejlighedsvis rent ud elegante formuleringer.

I indledningen forsøger han – vist i højere grad end vanligt i dansk historie – at relatere sine problemstillinger til en række i udlandet rådende teorier (således Schumpeter, Wallerstein, Geoffrey Parker oma.), tænkeligt fordi vi her sidst i 1600-tallet kommer ind i et af vor histories »sorte huller«: Som senmiddelalder og 1500-tal i udpræget grad var Kr. Erslevs, tog Fridericia sig tilsvarende af »adelsvældens sidste dage«, hvorpå siden fulgte »Holms århundrede«. Nok har vi for dette binds område utallige – ofte banebrydende – detaljarbejder, f.eks. om selve statsomvæltningen 1660, om Danske Lov og om matriklen oma.; men det er, som om forskningen her har savnet en autoritet eller om man vil, en syntese at kunne relatere egen forskning til, det være sig kritisk eller anerkendende.

Ser man på indholdsfortegnelsen (fra »Det danske samfund ved 1650« og frem til »Krigens sidste faser«) kan opdelingen helt ned i kapitler virke noget traditionel, hvad der dog næppe er af nød. Forfatterens redelige tekst har jo først og fremmest det formål at lægge op til de gennemkommenterede litteraturafsnit, der følgelig ofte må gruppere sig om undertiden lidt traditionelle problemstillinger, og da forfatteren er et elskværdigt menneske, skal man måske nu og da nøje nærlæse karakteristikker for at gennemskue svaghederne i de omhandlede værker.

Et hovedtema er og bliver den voksende statsmagt, en centralisering med øget bureaukrati, og der parallelliseres nydeligt mellem 1648, hvor rigsrådet søgte at fastholde grebet om magten, og 1660, hvor sluttelig kongen tog over.

Men hvem skulle så føre enevoldsmagten ud i livet? Det er, som om alternativet til »den stærke minister« (f.eks. Griffenfeld) bliver dette stedse voksende bureaukrati, som kongen atter kun kan søge at frigøre sig fra ved hjælp af en ny stærk mand osv., alene undtaget den tid, hvor Frederik IV søgte at være sin egen førsteminister (en sætning som: Munkholm ved Trondhjem, hvor Schumacher opholdt sig til sin død – er pædagogisk set ikke velvalgt).

Højest forståeligt har forfatteren anvendt tidligere fremstillings grafer og tabeller, omend ikke altid med lige stort held. Tabel 12 og 13 viser statsbudgettet først i 1700-tallet, og her møder vi for en gangs skyld også de øvrige rigsdele (der som Norge og hertugdømmerne kun lejlighedsvis bliver behandlet), dog uden at sammenblandingen af absolutte tal og procenter gør læsningen lettere. Værre er den absurde tabel 7 om statsrådets »etniske« sammensætning, hvor den »urimeligt hårdt kritiserede« Svend Åge Hansen fornuftigvis bringer hele tal (a la 20 af 21 personer, eller 3 af 4 osv.), hvilket her bringes som respektive 95 % og 75 %!. Mon ikke den hårdt prøvede statistiker vil bede sig fritaget for at blive taget til indtægt for slige kunstgreb.

Forfatteren har udpræget sans for militærhistorie, hvad der unægtelig sjældent har præget vore monumentale klassikere, og denne force liver ofte op på fremstillingen. Vi får en glimrende skildring af baggrunden for 1658 samt den næppe helt ligegyldige bemærkning af næsten højaktuel karakter, at Karl X Gustavs fredsbrud var »uden for al folkeret« og derfor vakte så store international opsigt med påfølgende reaktioner.

Det vil være urimeligt at forvente, at forfatteren til et værk af denne karakter personligt skal efterprøve sit materiale, det skal fortrinsvis registreres. Her sav-

ner man undtagelsesvis omtalen af det nordiske historikermøde i Jyväskylä 1981, hvis rapporter (der altid er svære at finde bibliografiske data til) tænkeligt ville have fået ham til at moderere sin klassiske »skolehistoriske« kritik af det elendige skolevæsen (der heller ikke den gang hindrede et ekspanderende bogmarked). Blandt de ærgreligere fejl skal anføres s. 241, hvor der skelnes mellem Hannover og Braunschweig-Lüneburg (antagelig influeret af de altid så isolationistiske englændere?). Strengt taget kunne alle welfiske fyrster kalde sig hertuger af Braunschweig-Lüneburg, og de her nævnte linier er vel dem, vi normalt benævner Celle og Lüneburg (hvilken sidste efter opnåelsen af kurhatten siden går under betegnelsen Hannover).

Kortmaterialet er langt fra vellykket: Johs. Mejers kort (s. 13) er i mit eksemplar helt maltrakteret, og selv hele to kort over hertugdømmerne (s. 40f.) formår ikke at anføre de sønderborgske liniers holstenske besiddelser (Plön m.m.). Skulle man resigneret have nøjedes med at henvise til Gads atlas?

Man kan næppe med rimelighed anke over, at navne konsekvent følger Dansk Biografisk Leksikon, der da også nu i 3. udgave er begyndt at overtage Adelsårbogens langt bedre stavemåder; dog endnu kun tøvende, hvorfor der ikke skelnes mellem (det holstenske) Sested og (det vendsysselske) Sehested. Men når det følger (s. 293f.) siges, at (den 1740 afdøde) Christian Sehested tilhørte »en helt anden gren af slægten« (dvs. end de tidligere anførte, bl.a. kansleren Christen Thomesen m.fl.), gad jeg vidst, hvad Adelsårbogens redaktør vil sige til denne betise!

Men skal man gabe så vidt, springer der nemt noget i farten. Vi andre skal være glade for, at dette overordentlig nyttige håndbogsværk nu er nær sin fuldendelse, og at Knud Jespersen har

ydet dette bestemt ikke uvæsentlige bidrag dertil.

Troels Dahlerup

Die dänische Reformation vor ihrem internationalen Hintergrund. The Danish Reformation against its International Background. Herausgegeben von Leif Grane und Kai Hørby. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1990). 288 s., 88 DM.

I anledning af 450-året for den danske reformation blev der i efteråret 1986 holdt et reformationshistorisk symposium i København. Symposiet var lagt internationalt an, en række kendte udenlandske forskere var inviteret til at tale om forskellige aspekter af den almene reformationshistorie, og også de danske forskeres foredrag om den hjemlige reformationshistorie blev holdt på enten engelsk eller tysk. Formålet med reformationssymposiet var at gøre den udenlandske forskning mere opmærksom på den danske reformationshistorie ved at formidle forskning herom på internationalt tilgængelige sprog, og omvendt at virke befrugtende på den »indtil nu alt for isolerede danske reformationsforskning« igennem komparative studier.

Foredragene fra symposiet er nu blevet til en bog med 15 artikler, grupperet i seks grupper under overskrifterne: »Humanism and the Reformation«, »The Position of the Princes«, »Cities and Reform«, »Learning and Education«, »Popular Reception of Reformation Preaching« og »Ecclesiastical Discipline after the Reformation«. I hver gruppe lægges der ud med et udenlandsk bidrag, der så følges af et eller to danske. Det ligger således ikke blot i bogens titel, men også i selve dens opbygning, at de udenlandske bidrag har til opgave at skitsere en gene-